

TANIL BORA • Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası

Birikim Yayınları, 1994 (1 baskı)
© 1994 Birikim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

İletişim Yayınları 2669 • Birikim Kitapları 28
ISBN-13: 978-975-05-2472-1
© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)
1. BASKI 2018, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Bosnalı mültecilerin
bilinmeyen bir yere doğru zorunlu göçü

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Tamer Tufan

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANIL BORA

Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası

Bosna-Hersek

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1984-88 arasında haftalık haber dergisi *Yeni Gündem*'de gazetecilik yaptı. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörüdür. O zamandan beri kitap çevirimenliğiyle de meşguldür. 1993'ten 2014'e kadar üç aylık sosyal bilimler dergisi *Toplum&Bilim* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1989'dan beri düzenli yazdığı aylık sosyalist kültür dergisi *Birikim*'in 2012'de yayın koordinatörlüğünü, 2016'da yayın yönetmenliğini üstlendi.

Ağırlıklı çalışma alanları, Türkiye'de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideoloji ve milliyetçiliktir. Bu konularda yayımlanmış kitapları: *Devlet Ocak Dergâh - 1980'lerde Ülkücü Hareket* (Kemal Can'la birlikte - İletişim Yayınları, 1991), *Milliyetçiliğin Kara Baharı* (Birikim Yayınları, 1995), *Türk Sağının Üç Hali* (Birikim Yayınları, 1998), *Devlet ve Kuzgun - 1990'lardan 2000'lere MHP* (Kemal Can'la birlikte - İletişim Yayınları, 2004), *Medeniyet Kaybı - Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar* (Birikim Yayınları, 2006), *Türkiye'nin Linç Rejimi* (Birikim Yayınları, 2008), *Sol, Solizm, Pragmatizm* (Birikim Yayınları, 2010), *Cereyanlar - Türkiye'de Siyasî İdeolojiler* (İletişim Yayınları, 2017), *Zamanın Kelimeleri* (Birikim Kitapları, 2018).

Bosna-Hersek'le ilgili elinizdeki kitabın yanı sıra *Milliyetçiliğin Provokasyonu - Yugoslavya* adlı bir kitabı bulunmaktadır (Birikim Yayınları, 1991).

İÇİNDEKİLER

2. BASKIYA NOT: KOSOVA KANARKEN... · TANIL BORA.....	9
--	---

Sunuş	15
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Süreç İçinde

Bosna-Hersek ve Boşnak Kimliği	21
Ortaçağ'da Bosna ve Osmanlı egemenliğinin kuruluşu	21
Bogomillik ve Müslümanlaşma	23
Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna Eyaleti ve Boşnaklar	27
Osmanlı rejiminin bunalımı ve Bosna'da gelişen tepkiler	30
Avusturya-Macaristan denetimi altında Bosna-Hersek	34
"1. Yugoslavya"da Bosna-Hersek	41
İkinci Dünya Savaşı'nda Bosna-Hersek	45
Sosyalist Yugoslavya'da Bosna-Hersek ve Müslümanlar	51
Bir kimlik olarak Bosna Müslümanlığı	58
Yugoslavya'nın çözülme sürecinde Bosna-Hersek	61
Aliya İzzetbegoviç	70
Yiten "üçüncü yol": Çoğulcu bir Bosna-Hersek	74
İplerin kopmasına doğru	80

İKİNCİ BÖLÜM

Savaş ve “Etnik Arındırma”	85
Sırp milliyetçiliği nazarında Bosna ve Müslümanlar	85
Sırp özerk bölgelerinin oluşumu ve ayrışması	89
Bağımsızlık ilan(lar)ı ve uzlaşma çabaları	92
Savaş... ve felâket	95
Sırp cephesi	101
Hırvat cephesi	105
Müslüman cephesi	108
Müslüman-Hırvat ittifakının bozulması	114
Vance-Owen Planı	118
İkinci etnik arındırma dalgası	127
Cenevre Planı	131
Derinleşen iç çelişkiler	142
“İnsanî boyut”: Toplu kıyımlar, toplama kampları, mülteciler, kültürel yıkım	148
Tecavüzler	156
...Her şeye rağmen? Saraybosna'nın varedtiği umut	161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sırbistan ve Hırvatistan'da Milliyetçilik	167
Sırp milliyetçiliğinin karakteri ve meşrûiyet dinamiği	168
İktidardaki muhalefet: Çosiç ve Paniç	172
Kilise	176
‘Diğer’ muhalefet	178
Paniç-Miloşević mücadelesi veya: ‘Sırp’ın Batı’yla imtihanı’	184
Miloşević’in iktidar oyunları	193
Karadağ: Yan çizme eğilimleri	201
“Barut fıçıkları”: Kosova, Sancak, Voyvodina	203
Hırvatistan: Faşist eğilimlerle Avrupacı milliyetçilik arasında	212
Hırvatistan’ın milli bütünlük sorunları: Krayina ile Dalmasya-İstriya	219
‘Bütün dünya faşistleri, Hırvatistan’a’	224

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bosna-Hersek Sorunu Karşısında “Yeni Dünya Düzeni”	231
Avrupa ve Almanya veya: Savaşın çerçevesini çizmek	232
Yaptırım ve “etkin” müdahale veya: “Gibi yapmak”	237

İslâm Dünyası veya: ..?	248
ABD veya: "Şahinlik lâzımsa biz yaparız"	250
Cenevre Planı veya: 'Bitsin bu iş'	259
Savaş mültecileri veya: İthal kotası	263
Yeni Dünya Düzeni veya: İnsanlık liyakati	267
Batı'da muhalefet ve sol: Askerî müdahale tartışması ve alternatif çözüm arayışları	275

BEŞİNCİ BÖLÜM

<i>Türkiye Kamuoyunda Bosna-Hersek</i>	283
Beka sendromu: Batı ve Haçlı öcüleri	288
Türk milliyetçiliğinin "Hayat Sahası" hesapları	294
İslâm'a ilişkin tasarımlar	295
Batıcı elitin Batı sıkıntısı	300
Bosna'ya angajman: "Diriliş" ve rekabet	302
Dış politikanın seyri; askerî müdahale talebinin yükselişi ve düşüşü	309
Sol ve Bosna-Hersek	325
KAYNAKÇA	335

2. BASKIYA NOT: KOSOVA KANARKEN...

TANIL BORA

Bosna'nın yoluk yoluk edilmesi pahasına yatışmış görünen “eski Yugoslavya”, 1998 yılı sonlarında Miloşeviç yönetiminin Kosova'ya “nizam verme” harekâtıyla kaynamaya başlamıştı. Arnavut güçleri de silahlı mücadeleye yöneldi, Miloşeviç yönetimi bunun üzerine kırım ve sürgün operasyonlarına girişti; bu tablo karşısında uluslararası müdahale talebi yükseldi ve 1999 Mart sonunda NATO –esasen ABD'nin inisiyatifiyle– Yugoslavya'ya dönük geniş çaplı hava saldırıları başlattı. Bu kitabın elinizdeki yeni baskısı hazırlanırken, Sırbistan'da birçok askerî tesisin yanı sıra birçok yerleşim yeri ve başkent Belgrad bombalanıyordu. Miloşeviç yönetimi buna karşılık ciddi bir geri adım atmamış, üstelik “yeni Naziler” olarak takdim edilen NATO'nun saldırısının yarattığı millî mağduriyet duygusuyla, halk nezdindeki desteğini artırmış görünüyordu. Kosova'da ise, Arnavut halk, güvenlik kuvvetlerinden ve –Bosna'daki gibi– yarı-resmî milislerden kaçarak günlerce aç ve barınmasız kalacakları Makedonya sınırına yığılmıştı. Kısacası, Kosova, en azından bu satırların yazıldığı anda, fiilen “etnik olarak arındırılmış” durumdaydı!

Askerî müdahalenin sonuçlarının bir dizi belirsizlik içereceği açıktı ama Sırp yönetiminin Arnavutları göçe zorlayacağını,

sınırdaki insanların aç sefil birikeceğinin, öngörülemez bir sonuç olduğunu kimse söyleyemez. NATO'nun, ABD'nin "senaryoları" arasında mutlaka yer almıştır bu gelişme. Buna karşı insanî yardım önlemlerinin alınmaması, "insanî yardım" mefhumunu bir jeopolitik strateji âleti haline getirenleri kendi "sanimiyetleri" adına bile utandırmalıdır.

* * *

NATO müdahalesine kadar Kosova'daki siyasal gelişmelerin seyrini kısaca özetleyelim... Saharov Barış Ödülü sahibi ("Arnavut Mandela'sı") Adem Demaçi, 28 yıl hapis yattıktan sonra 1990'da hapisten çıktığında, "Arnavut halkının, özgürlük mücadelesinde nihayet intikamcılıktan kurtulmayı başardığını görüyorum" demişti. Sahiden, Kosova'daki Arnavut direniş hareketinin en büyük kazanımı, Arnavutlara –aşlında derece derece bütün Balkanlılara– atfedilen "fevri, haşin, gaddar" klişelerinin aksine, sabırlı bir barışçı muhalefet oluşturmayı başarmaktı. Kosova Demokratik Birliği'nin (KDB) örgütlediği aktif sivil itaatsizliğe bu kitabın Üçüncü Bölümünde değiniliyor (bkz. s. 206 vd.).

Bosna savaşı sırasında, Miloşević yönetimi Kosova'ya gündelik olağan baskının dışında "özel bir şey" yapabilecek durumda değildi. Bu savaşın bitmesinden sonraysa, siyasî gıdası olan milliyetçiliği beslemek için Kosova Miloşević'e yeniden lüzum oldu. KDB'nin "sivil itaatsizlik" çizgisinin başarısının burada da ortaya çıktığı söylenebilir; Miloşević, bu "sakin" muhalefet karşısında gerilimi tırmandırma fırsatı bulamıyordu. 1997 sonunda bağımsızlık yolunda daha somut adımlar atılmasını talep ederek KDB lideri Rugova'ya karşı muhalefete geçen öğrenci hareketinin Kosova Arnavut toplumu içinde başlattığı ayrışma, Miloşević için daha elverişli bir zemini hazırladı. Arnavut toplumu içindeki, hem yirmi yıla yaklaşan baskının doğurduğu yılgınlığa hem de "yeraltı devleti" başarısının kazandırdığı özgüvene dayanan radikalleşme talebinin sonucu, UÇK (Kosova Kurtuluş Ordusu) oldu. UÇK, başlangıçta galiba sadece bir efsaneydi ve birkaç kişiden ibaretti. (Kurucularının ilham kaynakları arasında PKK'nın da olduğunu aktaran kaynaklar var!)

Ancak hızla efsane olmaktan çıktı, şanı şöhreti arttı ve bir yılda en az 20-30 bin kadro devşirmeyi başardı. Bunda, “Kosova Davası”nı kullanabilmesi için kendisine uygun bir partner bulan Milošević’in saldırıya geçmesinin kuşkusuz payı vardı. 1998 baharında ve Temmuz’unda Sırp ordusu ve polisinin UÇK’nin denetim kurduğu bölgelere düzenlediği operasyonlarda ve gündelikleşen saldırılarda bir yıl içinde 2 bini aşkın insan öldürüldü, 300 bin kadar insan göçe zorlandı. Arnavutlar arasında UÇK bir yandan azıcık silahlı gücüyle elinde tutamayacağı bir bölgeyi “kurtarılmış” ilan ederek şiddeti tırmandırmakla suçlanırken, efsaneleşmeyi de sürdürdü.

Bir yandan da, Batılı güçlerin müdahil olduğu diplomatik temaslar sürmekteydi. 1998 sonuna gelindiğinde, Kosova için kâğıt üzerinde varılmış bir “siyasî çözüm” mevcuttu. ABD’nin inisiyatifiyle, taraflar Filistin Anlaşması’na benzer bir statüye imza atmışlardı. Bu anlaşmada, bir Kosova hükümetinin, parlamentosunun, polisinin kurulacağı üç yıllık bir geçiş rejimi öngörülüyordu. “Nereye” geçileceği ise belli değil, ona üç yıl sonra bakılacaktı. Milošević yönetimi, kötü ihtimale karşı bir bölünme planını yedekte tutarken, esas olarak, gerilimin daim olmasından yararlanmayı umuyordu. Yıllar geçtikçe bilenen Arnavut toplumunda ise, “özerklik” talebi unutulmuş, “bağımsızlık” tek çözüm olarak görülüyordu. Bunun ötesinde, UÇK’yla birlikte tırmanan milliyetçi heyecanla, Makedonya’nın Batı’sından, Yunanistan’ın Kuzey’inden koparılacak birer parçayla birlikte Arnavutluk’la birleşmeyi öngören “Büyük Arnavutluk” projesine bağlananlar çoğalmaktaydı. Nitekim daha 1996 yazında İbrahim Rugova’nın Sırp yönetimiyle “kültürel özerklik” doğrultusunda bir anlaşma için bulunduğu söylentileri çıktığında, Arnavutluk’ta çıkan Zeri Dergisi onu “millî hedefleri satmakla” suçlamıştı.

Kanı durduracak pragmatik çözüme yatkın sivil kanatla “Büyük Arnavutluk”çu askerî kanat arasındaki ayrışma derinleşmekte. Kosova’yı birinci millî mesele ilan eden Sali Berişa yönetiminin yerini alan sosyalist (eski komünist, şimdi sosyal-demokrat eğilimli) Arnavut hükümeti de, Kosova meselesine

daha mesafeli yaklaşıyor ve “Büyük Arnavutluk”çuluk yerine mevcut Arnavutluk’un istikrarını sağlamaya konsantre olmuş durumda. Milliyetçi bakış, “Arnavut” kimliği, Kosovalılarla Arnavutlukluların gerçekliklerinin, eğilimlerinin tastamam aynı olmadığını gözden kaçırıyor.

Sırbistan/Yugoslavya yönetimi, “Sırlığın beşiği”yle ilgili herhangi bir taviz ihtimali, kesinlikle reddederken, bir yandan da KDB’yle gizli müzakereler yürütmüştü. 1996 yazında, bu müzakereler başlamadan önce, Sırp Milliyetçiliğinin merkezi sayılan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Başkanı Alexander Despic, yirmi otuz yıl sonra Arnavut nüfusun Sırbistan’ın Sırp nüfusuna yaklaşacağını söyleyerek, “barışçı, medeni bir ayrılık” ihtimalini açıkça dillendirmişti. Sırp yönetiminin yedekte tuttuğu bir bölünme planı da vardı: Kosova toprağının, zengin maden yataklarının tamamını içeren yarısını almayı öngören bir plan...

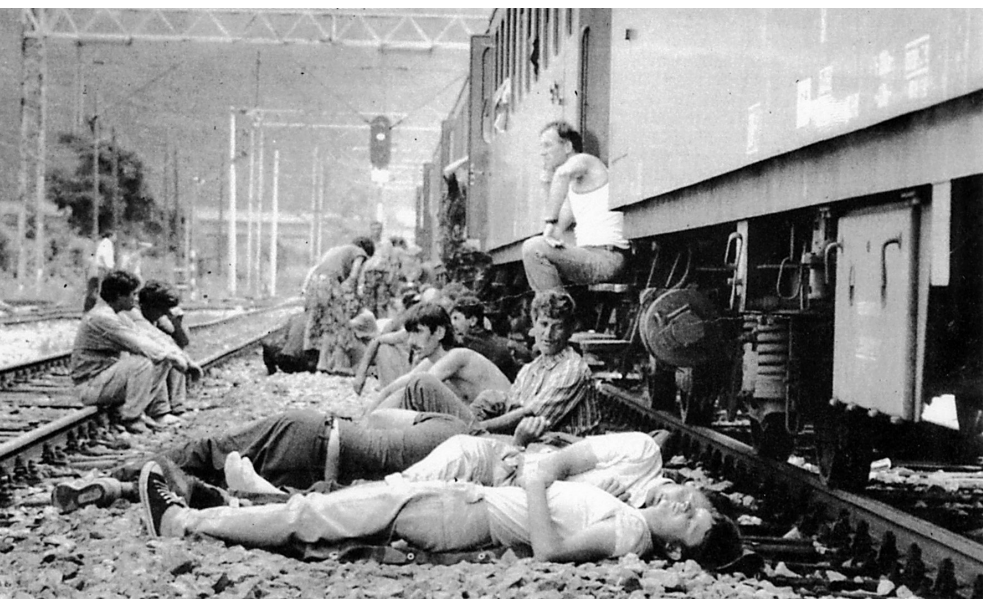
* * *

NATO operasyonunun sonuçları henüz kestirilemiyor. Ancak Bosna’nın ardından Kosova’da yaşananların, jeostratejik açıdan hesaba katılmayan bazı ‘kesin’ sonuçları üstünde durabiliriz:

- Bosna’da ve Kosova’da olanlar, milliyetçiliğin bütün Balkanlar coğrafyasında gittikçe kökleşmesine, alternatifi kolay kolay anlatılamayacak, tasavvur edilemeyecek zihniyet kalıbı haline gelmesine yol açıyor. Düşmanlıkların körüklenmesiyle, kan davalarıyla... Balkanlar haritasının, nereden baktığınıza göre değişen “dost” ve “düşman” kuvvetleri işaret eden birtakım lekeler olarak görülmeye başlamasıyla... Bütün insanların, başka özelliklerini, tercihlerini, dertlerini, çıkarlarını bir yana bırakıp “Sırp”, “Arnavut” vs. olma indirgenmesiyle...
- Batılı büyük güçlerin ve “uluslararası topluluğun”, Kosova Sorununa ancak ancak çok büyük kan döküldüğünde eğilmeleri, barışçı direnişe hayat ettiği yaklaşık beş yıl boyunca ciddi bir diplomatik destek vermemiş olmaları, önemli bir sicil kayıdır. Bir meselenin “dünya iç politikası”na

konu olabilmesi için bir kan bedeli gerektiği gibi, hiç “insanî” olmayan bir kuralı fiilen yerleştirmiş oluyorlar, politikayı nihaî olarak askerileştirmiş oluyorlar.

- Askerî harekât başladıktan sonra, yerleşik Batı medyası ve entelijansiyası içinde Kosova'nın geleceği kadar, belki ondan da çok, NATO'nun geleceği üstüne endişelerin dile getirilmesi; bu olayın da, tıpkı Irak ve Somali gibi, her uluslararası olay gibi, resmen beyan edilen insanî-hukukî gerekçelerin ötesinde, Batı-merkezli bir dünya iç politikasının “malzemesi” olduğunu gösteriyor. Bu operasyon, “uluslararası topluluk” denen yapılanmanın iç hukukunun, iç güç ilişkilerinin düzenlenmesi için bir alettir aynı zamanda.
- Askerî müdahale şimdiden şunu göstermiş olmalıdır: askerî çözümler, ne olursa olsun, sahiden “çözüm” olamıyor. Kosova'da “etnik arınma”nın fiilen gerçekleştiğini görüyoruz. Bu durumun politik yollarla nasıl düzeltileceği bilinemiyor; bir coğrafya bir kez boşaldığı/insansızlaştığı zaman, nasıl bir tazminat, telâfi “formülü” bulunursa bulunsun, o yerde barışçı, insanca bir hayat kurmak çok zordur artık... Sırp milliyetçiliğinin bilendiğini, mağduriyet duygusu altında halk desteğinin arttığını görüyoruz... Savaşın çatışmaları bölgeye yayma eğilimine soktuğunu, sıcak çatışmalar ortaya çıkmaya bile –yukarda değinildiği gibi– milliyetçi zihniyetin ve ayrışmanın kökleştiğini görüyoruz.
- Birçok insan, özellikle Arnavut milliyetçileri ya da “sıradan” Kosovalılar, can havliyle, yol açacağı çok daha büyük çatışma potansiyellerini, insanî dramları düşünmeden, düşünmeden “dünya jandarması”nın “askerî çözüm” projelerine umut bağlıyor. İşin ucunda insanların canının kurtulması olduğunda, bu sefer egemen jeopolitik mülahazalara karşıt “muhalif” jeopolitik mülahazalarla, sinik bir “emperyalizm eleştirisi”yle vaziyeti siyaseten idare etmek de iç huzuru sağlamaya yetmese gerek. Bu açmaz, bugünkü “dünya düzeni”nin insanları, halkları içine ittiği çaresizliği, lânetli durumu özetlemiyor mu?

Sunuş

Bosna-Hersek'teki savaş, Soğuk Savaş sonrasında dünya düzeninin başındaki en büyük dert. Sadece “Yeni Dünya Düzeni”nce ‘çözülemediği’ için değil, o düzenin mâhiyetinin en çıplak ifadesi olduğu için.

Bosna-Hersek'teki kıyım, çapıyla ve şiddetiyle değil ama ‘anlamıyla’, (post-)modern zamanların en feci olaylarından birisi. Çünkü ‘çağ’ını kâmilen ‘temsil ediyor’. Naklen yayımlanıyor, bütün dünyada ‘izleniyor’ ve bir görsel horror-show (korku gösterisi) halinde rutinleşiyor. Milliyetçiliğin, millî deletin tükeneşinin içinden yeniden zuhur edeceği (kimi yorumlara göre son çırpınışını sergilediği) bir dönemde, akutlaşan, bütün ‘millî mesele’lere bütün ‘kimlik çatışmaları’ için ‘emsal’ teşkil ediyor; dinî, millî, kültürel çoğulculuk etmenlerini boğuyor; ‘klasik’ milliyetçi ve ırkçı fanatizme refaketen, ‘yeni’ tip kültürel dışlayıcılığın serpilmesine de malzeme veriyor.

* * *

Nüfusunun % 10’undan fazlasının bu savaşta hayatını kaybettiği Bosna-Hersek’te vahamet, sadece çok fazla kan dökülmesinden, yüzbinlerce insanın yersiz yurtsuz kalmasından kaynaklanmıyor. Bosna-Hersek’te belki bunlardan da kahredi-

ci olan, etnik veya milli esasa dayanmayan, çokuluslu, çokdindili, çokkültürlü bir toplum modeli seçeneğinin, henüz bir ihtimal, bir umut halinde iken boğulmuş olmasıdır. Bosna-Hersek, parçalanana “eski sosyalist” coğrafyalarda kotarılmaya çalışılan “yeni” devletlerin herhangi birisi olmaktan öte, çoğulcu (en azından millî ve dinî toplulukları içermesiyle, milliyet ve din unsurları itibarıyla çoğulcu) bir toplum tasarımının oluşturulması umudunu en fazla vaadeden ülke idi. Bu hayıflanmayı Yugoslavya’nın çözülüş sürecini konu edinen *Milliyetçiliğin Provokasyonu*’ndan (Birikim Yayınları, İstanbul 1991, 1. baskı) hatırlayabilirsiniz; aynı şeyleri Yugoslavya için yazmıştım. Yugoslavya için söyleneni Bosna için yinelemek, ‘ezbere’ bir tekrar değil. Zira Bosna-Hersek, ki onun Yugoslavya’nın etnik ve kültürel mozaiğinin minyatürü olduğu söylenmiştir, Yugoslavya’nın söz konusu özelliklerini ve potansiyellerini en canlı, en çarpıcı biçimde cisimleştiren ülkedir. Bu özelliklerin ve potansiyellerin ayırda olmak, kadrini bilmek bakımından Yugoslavya’nın en ‘bilinçli’ temsilcisi olduğu söylenebilir. Yugoslavya’da “birlikte yaşama pedagojisi” açısından en tecrübeli ve ‘gelişkin’ toplumsal gerçeklik, Bosna-Hersek’inkiydi. Nitekim Bosna-Hersek yönetimi ve kentlerindeki barış hareketi, Yugoslavya ülkelerinin ve halklarının beraber yaşamayı sürdürmesine dönük formüllerin en ısrarlı arayışçısı olmuştu.

Dolayısıyla Bosna-Hersek’in ‘yitişi’, herhangi bir dinî-millî taraf (öncelikle, sistematik bir etnik kırımın seçilmiş ve ağırlıklı mağduru olan Müslümanlar) adına bir kayıp, bir yenilgi olmaktan öte bu umudun yitişidir, yenilgisidir. Kendisini dinlerüstü/milletlerüstü kimliklerle ifade eden insanların ‘arı’ bir dinî-millî kimliğe indirgenmeleri, o kimlikler altında tavr almaya (ve ölmeye, açlığa, göçe) zorlanmaları, milliyetçi çatışmanın bünyesinde taşıdığı lânettir. Bosna-Hersek’te, bu ‘arı’ dinî-millî kimliklere indirgenmeye karşı, “Yugoslav”, “Bosnalı”, “Saraybosnalı”, ayrıca “sosyalist”, “demokrat” vb. kimlikler altında eylemli olarak direnen bir potansiyelin varlığı ve onun başına gelenler, milliyetçiliğin lânetini ender görünür bir çarpıcılıkla ortaya çıkarttı. “Avrupa’nın bağrında Boşnakların Müs-

lüman oldukları için yaşatılmaması”, insani bir felâket – çok daha büyük bir felâketin bir parçası: İnsanların herhangi bir yerde, kendi seçtikleri kimliklerle, dahası çocukken (içine doğdukları toplumsal ortam dolayısıyla) ‘kazandıkları’ kimlikleri dışında herhangi bir kimlikle yaşatılmaması gibi bir felâketin...

Bosna’da sistematik etnik kırımın topluluk/özne olarak öncelikli ve ‘seçilmiş’ muhatabının, mağdurunun Müslümanlar olduğu inkâr edilemez elbette. Ama bir nokta gözden kaçmamalıdır: Bosna’da başta Sırp milliyetçiliği olmak üzere milliyetçi akımların saldırısına uğrayan toplumsal varlık, tarihüstü, evrensel bir İslâm’la kaim değildi; İslâm’ın başka unsurlarla birlikte önemli (kimi noktada baskın) bir yapıcı unsuru olduğu, dinlerarası bir çoğulcu yaşama kültürü ve geleneği idi. Bu gelenek özgül bir tarih içinde, zaman zaman dinî-millî kimlikleri yatay kesen, çatışmalar, uzlaşmalar, toplumsal mücadeleler, değişen hegemonya ilişkileri içinde oluşmuştu. Bosna’da İslâm (Bosna İslâm’ı), kendisini bu gelenekle özdeşleştirdiği, ona dayandırdığı ölçüde ‘Bosna-Hersek’in yitişi’nin simgesel anlamını paylaşır – bu tarihî-geleneksel anlam dünyasını gözetmeyen bir İslâmcılık için ise Bosna, ancak ezeli bir galibiyet-mağlubiyet çetelesine atılmış bir çentiktir.

* * *

Yiten bir umuttan, heba olan bir potansiyelden sözediyoruz. Gerçekten, tamamen yitti mi? *Milliyetçiliğin Provokasyonu*’nun 2. baskısının Önsöz’ünde vurguladığım gibi, “Yugoslavyacılık” soluk almaya devam ediyor. Bazı Yugoslavyalı aydınlar, bölgede halkların karışmışlığından ötürü, millî devlet modeline karşı çıkmayı sürdürüyor, milletlerüstü bir Yugoslavya’nın şart olduğunu savunuyorlar. Gerçi milliyetçiliğin tahakkümü altındaki “eski Yugoslavya”nın hakim dilinde böyleleri “Yugo-nostaljik”, “Yugo-zombi” gibi adlarla anılıyorlar. Ama böyle bir umut, onu besleyip büyütenler olduğu sürece, var demektir. Bosna, bu umudu daha da güçlü yeşertiyor: Milliyetçi histeri doruklarındaiken bile, Sırp, Hırvat, Müslüman dinî-millî kimliklerine hapsolmayı reddeden kitleleriyle; aylardır kuşatma ve

ateş altında iken, içmeye su bulamazken kültür-sanat festivali düzenleyen hayat iradesiyle...

* * *

Elinizdeki kitabın yazımı 1993 yılı sonunda noktalandı. Oysa Bosna-Hersek ‘olayı’ bitmiş değil. Bu sunuş bölümünün yazıldığı günlerde yine Saraybosna’ya büyük bir saldırı gerçekleşmişti, yine uluslararası müdahale tartışılıyordu, uluslararası müzakereler yine tıkanmıştı, Türkiye’de medya yine –yeni– bir Bosna hamâsetine girişmişti. Ancak Bosna’nın kaderi ana hatlarıyla belli olmuş gibidir: Bosna-Hersek, dinî-millî kimlikler temelinde tanımlanmış devletler arasında bölünecek. Bu devletlerin sınırları –hattâ belki sayısı!– değişebilir; kurulacak Sırp ve Hırvat devletlerinin “ana ülke”leriyle ilişkileri çok farklı biçimlerde gelişebilir, vb... Aslolan, Bosna-Hersek’in zengin çoğulluğunun bölünmesi; daha genel düzeyde de, reel sosyalizmin çökmesine yol açıp ardından global kapitalist sisteme eklenme sorunlarını getiren iktisadî ve toplumsal bunalımın, millî devletçi ve milliyetçi yoldan ‘çözülüyor’ olmasıdır. Kısacası: Bosna’da artık olan olmuştur. Elinizdeki kitap, Bosna-Hersek felâketini bu bakış açısıyla konu etmesi itibarıyla, eskimiş olmayacak.

* * *

Kitabın Birinci Bölümü’nde Bosna-Hersek’in tarihi daha ziyade Müslüman Boşnak kimliğinin oluşumu açısından ele alındı. Bu bölüm, bir yanıyla da, Boşnak kimliğini Osmanlı-Türk tarihsel kimliğiyle –elbette tâbi bir kimlik olarak– özdeşleştiren, Türkiye’deki milliyetçi ve İslâmcı popüler tarih kavrayışının eleştirisidir. Bu bölümde, Boşnak millî kimliğinin oluşumunda toplumsal-kültürel gelenek olarak Müslümanlığın gördüğü işlev, bu kimliğin modern bir millî kimlik olarak sosyalist Yugoslavya’da tekemmül etmiş olması, Bosna Müslümanlığının özgül karakteri ve aynı coğrafyayı paylaştığı öteki kimliklerle ‘alış-verişi’ ele alınıyor. Bosna-Hersek’te çatışmaları doğuran dinamiğin irdelenmesi, bölümün ‘finalidir’.

İkinci Bölüm, çatışmaların ve müzakerelerin seyriyle, bu se-yir içinde cephelerin/ tarafların eylem ve düşüncelerinin şekil-lenmesiyle, Bosna'nın bölünmesinin ve yaşanan felâketin dö-kümüdür. Askerî gelişmeler, politik sonuçlar ve maddi tah-ribattan öte, savaşın, kıyımın, nefretin doğurduğu acıları an-lamaya ve iletmeye çalışan bir döküm... Toplulukların topye-kun dinî-millî kalmakta direnen Saraybosna'nın Sırp milliyet-çiliğine (ve diğer milliyetçiliklere) karşı meydan okumasıdır. Bu meydan okumaya hürmetle, İkinci Bölüm'de, Bosna'da ay-nı dinî-millî kimliği paylaşan topluluklar arasındaki politik ay-rışmalara dikkat ederek ve dikkat çekerek, milliyetçi savaş/mü-cadele anlatısını (sıfatsız, ayırsız "Sırplar" dan bahsetmek, vb.) 'yıkmaya' çalıştım.

Üçüncü Bölüm'de, Sırbistan ve Hırvatistan'ın Bosna savaşı sı-rasındaki durumlarına bağlı olarak, Sırp ve Hırvat milliyetçi-liklerinin gelişimi inceleniyor. Yugoslavya'nın çözülme süre-cindeki ilk silahlı ihtilâf olan Krayina sorununun durumu, Sır-bistan-Hırvatistan gerginliği, Sırp milliyetçiliğinin Bosna-Her-sek'ten sonraki hedefleri olmasından korkulan Kosova ve San-cak'taki ortam da bu bölümün kapsamı içinde yer alıyor.

"Globalleşen" dünyada, "uluslararası politika" denegelen so-run alanı için artık "dünya iç politikası" tanımını kullanmak daha uygun düşmekte. "Dünya iç politikası" açısından Bosna-Hersek bunalımı, Dördüncü Bölüm'ün konusunu oluşturuyor. Bosna'ya uluslararası askerî müdahale tartışmaları, "Yeni Dün-ya Düzeni" söyleminin itibarını ve meşruiyetini yitirmesinde önemli rol oynadı. Uluslararası müdahale tartışmalarında teda-vüle sokulan savlar, Bosna savaşının yorumlanma biçimi ve so-mut uygulamalar; hem "Yeni Dünya Düzeni"nin hem de Batı-lı kültürel milliyetçiliğin zihniyet kalıpları hakkında son dere-ce aydınlatıcıdır.

Beşinci Bölüm'de ise Bosna-Hersek 'olayı'na "Türkiye'nin iç politikası" bağlamında baktım. Bosna-Hersek trajedesinin Türkiye'deki politik-ideolojik odaklarca tüketiliş biçimleri, bu odakların zihniyet dünyalarını ve ülkelerinin 'etrafına' na-sıl baktıklarını ortaya sermek bakımından ilginçti. (Kimi du-

rumlarda bizzat bu yaklaşımların da trajedi tanımını hakettiğini kaydetmek gerekir.) Bosna, milliyetçi-muhafazakâr entelijansiyanın beka kaygısının kabarmasını, milliyetçi ve İslâmcı ideolojilerin emperyal özlemlerinin uç vermesini, ve bu iki ruh hali arasındaki gerilimli ilişkiyi gözlemek bakımından da müstesna bir vesileydi. Entelijansiyanın, medyanın ve politik aygıtın gerçekten 'büyük' bir bilgisizlikten ve bigânelikten abartılı ve hamasi bir angajmana sürüklenmiş olması; bu vesileyi daha da 'çarpıcı' kıldı.

* * *

Beşinci Bölüm'de değinilen bir husus da, Bosna-Hersek'in resmî politaka medya ve sağ açısından 'istismar' edilmesinin sol kamuoyunda yarattığı tedirginliğin tepki olarak bir tür (görelili) duyarsızlığa yol açmış olmasıdır. Resmî politaka gündeminde Bosna-Hersek'in 'aşırı' yer kaplamasını, solda, Kürt meselesinin üstünü örtmeye dönük bir 'oyun' olarak algılayanlar az değildi. Bu, haksız sayılamayacak bir endişe idi aslında. Ama, 'Bosna duyarlılığı'nı Kürt meselesini ötelemek için araçsallaştıran resmî-milliyetçi tutumun karşısına, bu meseledeki duyarlılıkla 'Bosna duyarlılığı'nı birleştiren bir duruşla çıkmak, herhalde en iyisi olurdu. Zira Bosna-Hersek her şeyden önce, halklar arasında, hele "yüzyıllarca bir arada yaşamış" halklar arasında milliyetçi kışkırtmaların nelere yol açabileceğine dair bir büyük 'ders'tir. Elinizdeki kitap, özgül bir gerçeklik olarak Bosna'yı konu etmenin ötesinde, bu dersin 'işlenmesidir' de...

* * *

'Temininde güçlük' bulunan bazı kaynakları edinmeme yardımcı oldukları için Taciser Belge, Kumru Başer, Harald ile Susanne Schüler'e ve Cengiz Turhan'a, 'moral' katkısı için Ahmet Çiğdem'e teşekkür borçluyum.

Ankara, Şubat 1994

Tarihsel Süreç İçinde Bosna-Hersek ve Boşnak Kimliği

Balkan dağlarının 'transit' geçişlere elverişli ve dolayısıyla istilâ akınlarına karşı korunaksız coğrafyasında; Bosna –bilhassa orta kesimi–, derin vadileriyle nispeten kapalı bir alt-bölgedir.

Bosna'nın ortaçağda Balkanlar'daki egemenlik rekabetinin –dışında değil– kenarında/marjında kalmasında ve özgün dini-kültürel gelişmesinde, bu göreceli korunaklılığının payı aranabilir.

Kavim göçleri ve emperyal rekabet mücadeleleriyle karışırken 'arada kalan', ama aynı zamanda dalgaların yatışabildiği bir havuz niteliği taşıyan Bosna, Balkanlar'ın etnik ve kültürel çeşitliliği içinde de müstesna nitelik taşıyan bir ülkedir.

Ortaçağ'da Bosna ve Osmanlı egemenliğinin kuruluşu

Bosna'nın büyük bir bölümü, yaklaşık M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 6. yüzyıla dek Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kaldı. Roma'nın çöküşünden sonra 7. yüzyılda Balkanlar'ı saran Güney Slav göçü, Bosna'yı da mekân tuttu. 10. yüzyıl sonlarında Bosna'daki gelişmeler Güney Slavların Doğu'daki büyük kolundan, yani Sırbistan denilen ülkedeki gelişmelerden ayrıştı. Sırbistan'daki krallar, Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun